

tudóssal állítja őt párhuzamba. Megemlíti, hogy Kővári úgy ír a román népről (vlahoknak nevezve őket), hogy tanulmányozta történelmüket, ismerte a nyelvüket. Sajnálatait fejezte ki, hogy szegény sorban éltek, hiszen senki nem foglalkozott életkörülményeik javításával. Elfogultság nélkül bírál egyes román és magyar vezetőket. Az olyan agitátorokat, mint Mikás Ferenc (Florian Micaș, †1876) és Pap Sándor (Alexandru Papiu-Ilarian), akik fiatalként indultak a román nép közé terjeszteni a „ha a magyarok már nem lesznek, a földjük nekünk marad” kicsengésű eszméket ugyanúgy kritizálja, mint Hatvanit, akinek a túlkapása meghiúsította a magyar kormány által előkészített békeltető tárgyalások sikeres lezárását. Szerinte az olyan vezetők, mint Barnuc Simon (Simion Bărnuțiu, 1808–1864) és Belecescu Miklós (Nicolae Bălcescu, 1819–1852) fanatikusak és pénzéhesek, nem alkalmasak egy nép irányítására. Salomon Miklósról (Nicolae Solomon, 1817–1853) és Jánk Ábrahámról (Avram Iancu) pozitívan vélekedik, tisztelve bennük azt a szándékot legalább, hogy nem loptak, hanem meggyőződésből akartak népük helyzetén javítani. A tragédiák ellenére is abban bízott, hogy a román honfitársakkal rendezhető a viszony és megvalósulhat a békés együttélés.

A kötet zárófejezetét is érdemes kiemelni: azokat a sztereotípiákat mutatja be, ahogyan az erdélyiekről (románokat, magyarokat, szászokat együtt véve) vélekedtek a kor külföldi utazói. Ismerteti a francia, olasz, ír és amerikai véleményeket, amelyek külső szemmel mutatják be a népek együttélésének nehézségeit.

Ezt a tanulságos kötetet nem csupán történészeknek ajánlom, hanem mindazoknak, akik érdeklődnek Erdély múltja, jelene és jövője iránt.

Somogyi Gréta

JAMES LYON

SERBIA AND THE BALKAN FRONT, 1914

The Outbreak of the Great War

(Bloomsbury Academic, London–New Delhi–New York–Sidney, 2015. 328 o.
ISBN 978-1472580030)

Kereken másfél évtizede annak, hogy a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain morgolódtam, amiért a nemzetközi hadtörténetírás az első világháború mellékhadszíntereinek oly feltűnően kevés figyelmet szentel. Hogy a helyzet lényegesen azóta sem változott, azt paradox módon éppen a most bemutatandó kötet megjelenése bizonyítja: a balkáni hadszíntér 1914. évi eseményeiről ugyanis mindmáig ez az egyetlen számottevő érdeklődésről tanúskodó – és nem mellesleg angol nyelven írott – szakkönyv. Persze ne legyünk telhetetlenek: a világháborús centenáriumnak azért valamit csak javított az összképen. A legutóbbi időkből született monográfia a gorlicei áttörésről, a kárpáti téli csatáról (mind-mind olyan téma, ami korábban szinte egyáltalán nem mozgatta meg a szakemberek fantáziáját) és a dobropoljei áttörésről is.

James Lyon mostani könyve is nyilvánvalóan a százéves évfordulónak köszönhet a megszületését. Mindenesetre már témaválasztásánál fogva megérdemli a megkülönböztetett érdeklődést, bár be kell vallanom, hogy a szerzőjéről mindeddig nem is hallottam, tehát számomra egyértelműen a kötet *tárgya* volt az igazán figyelemfelhívó. Mit lehet tudni a szerzőről? James Lyon az Egyesült Államokban született, hogy pontosan melyik esztendőben, arra nézve nincs adat a világhálón. Mindenesetre a PhD fokozatát 1995-ben szerezte a Los Angeles-i egyetemen (UCLA) a Balkán modernkori történetéből. 2012-ben azt írta magáról, hogy 18 évet élt Jugoszláviában annak széthullása előtt, és hogy nincsenek abban a régióban családi gyökerei. Ez utóbbi azóta nyilvánvalóan megváltozott: mostani könyvének előszavában köszönetet mond feleségének, Majának valamint anyósának (utóbbinak a híres szerb süteményfésleségért: a gibanicáért). Tud oroszul, szerbhorvátul és németül. Mára tekintélyes Balkán-szakértőnek számít. Jelenleg a gráci egyetem Délkelet-Európa Tudományok Központ (Zentrum für Südosteuropastudien) kutatója. Az egyetem honlapján az olvasható, hogy „több mint 34 éve” tanulmányozza a Balkánt, vagyis tapasztalt szakemberről van

szó. Nyelvtudása alapján joggal feltételezhető, hogy nem csupán a szerbiai, de az egykori Osztrák–Magyar Monarchia német nyelvű levéltári forrásait is képes hasznosítani, vagyis az 1914. évi szerb–osztrák–magyar háború mindkét küzdőfelének álláspontjára rendelkezhet rálátással. Ehhez képest némileg csalódást okoz, hogy mostani könyvében szinte kizárólag a szerb archívumok anyagait használja, míg például a bécsi Kriegsarchívban talán nem is járt (mindenesetre a köszönetnyilvánítások között nem találunk osztrák levéltárosnak címzett szavakat). Az internetről azt is tudni lehet, hogy 20 évvel ezelőtti doktori értekezésének ugyanaz volt a témája, mint a jelenlegi munkájának (címe *Az elfeledett szövetséges: Szerbia és a Balkán front, 1914*). A felhasznált irodalom valamint a jegyzetek alapján élhetünk a gyanúperrel, hogy a kötet az eredeti disszertáció aktualizált változata, kiegészítve néhány friss szakirodalmi tétellel. Persze az vesse az első követ a szerzőre azért, amiért igyekezett kihasználni a világháborús centenárium keltette konjunktúrát (a jövő esztendőre már kilátásban van egy újabb kötet megjelentetése is: az a Monarchia és Szerbia párviadalának egészét – vagyis nem csupán az 1914. évi eseményeket – fogja bemutatni).

Mellesleg a levéltári források felhasználásában mutatkozó egyensúlytalanság talán nem valamiféle kutatói hanyagság következménye. Lyon hangsúlyozza, hogy balkáni (praktikusan: szerb) szemszögből kívánja bemutatni a történéseket, ám szándékai szerint ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy elfogult lenne a szerb ügy iránt. Legalább is érezhetően törekszik rá, hogy ne legyen elfogult, amit leginkább azzal bizonyít, hogy gyakran nem fukarkodik a szerbeknek címzett kritikai megjegyzésekkel. Mondanivalójának legfontosabb része a kötet végén található két fejezetben van; ezeknek a címe is jellemző: az egyik azt kérdezi, hogy miért vesztettek a Habsburgok, a másik erre rímelve, hogy miért győztek a szerbek. Az első világháború történetének legváratlanabb eredményel végződő hadjárata, az 1914. évi osztrák–magyar–szerb háború, amelyben „az 50 milliós Góliát alulmaradt a négymilliós Dáviddal szemben”, természetesen eddig sem volt magyarázat híján. Lyon szerint azonban a dualista Monarchia apologetái tévesen a Habsburg-birodalomnak és hadseregének gyenge katonai felkészültségét jelölték meg a vereség fő okának, miközben túlhangsúlyozták a szerbek katonai tapasztalatainak és állítólag korszerű tüzérségének jelentőségét. Mivel a két világháború közötti osztrák hadtörténetírást döntően egykori tisztiek (gyakran magas beosztású parancsnokok) művelték, ez a beállítás egyértelműen saját szakmai hibáiknak az elleplezését szolgálta. Valójában azonban a Monarchia hadserege minden tekintetben magasan felülmulta a szerb haderőt: létszámbeli fölénye sokkal nyomasztóbb (mintegy háromszoros) volt, mint a „hivatalos” osztrák hadtörténetben szerepel, tüzérsége pedig igenis rendkívül korszerű volt, és sokkal több eszközzel bírt, mint ellenfeléé. Az osztrák–magyar katonáknak tehát minden józan emberi számítás szerint könnyedén felül kellett volna kerekedniük a Balkán-háborúkban teljesen kimerült, hiányos felszereltségű, állandó lőszerhiánytól szenvedő szerb ellenlábasaikon. Lyon jellemzésében a két hadsereg közötti kontraszt lényegesen nagyobb, mint azt korábban tudni véltük: ennél fogva a vereségre predestinált fél győzelme is lényegesen meglepőbb és fényesebb, mint ahogy az eddig köztudomásúnak számított. A Habsburgok vereségének okai (a szerencsétlen felvonulási terv, a stratégiai hibák, a tábornoki kar gyenge szakmai teljesítménye, a balkáni főparancsnok: Oskar Potiorek katonai helyett politikai szempontokat érvényesíteni igyekvő hadvezetése) és a szerb győzelem okai (a Lyon szerint kitűnő szerb hadvezetés, a minden hiányon felülkerekedni képes, hallatlanul szívós és igénytelen szerb katonaaanyag, de legfőképpen a szerb nemzet hősiesség helytállása a invázorokkal szemben, ami végső soron a honvédők magasabb erkölcsi színvonalában gyökerezett) együttesen eredményezte a világra szóló győzelmet. Lyon ugyan a magyar Hadilevéltár által kiadott világháborús sorozathoz nem fért hozzá, és ezért az ott szereplő, meglehetősen árnyalt értékelés is ismeretlen maradt a számára, az osztrák értékelést azonban egyértelműen tévesnek tartja. Ezzel együtt mintha teljesen elkerülné a figyelmét az osztrák–magyar vereség legkézenfekvőbb oka: az tudniillik, hogy a Monarchia az orosz hadba lépés miatt az egész hadjárat során soha sem volt képes a győzelemhez szükséges erőfölényt kialakítani a kétség kívül szívósan harcoló szerbekkel szemben. Vagy lehetne-e bárkiben bármilyen kétely aziránt, hogy Ausztria–Magyarország simán legyőzte volna Szerbiát, ha nem kell erőinek zömét a cári haderővel szemben véreztetnie? Persze a Lyon által kimutatott háromszoros osztrák–magyar fölény csak a fantáziában létezett: Conrad az eredeti tervezés során kétszeres túlerőt tartott szükségesnek ahhoz, hogy a szerb haderőt le lehessen verni. Ez azonban az egyfrontos támadó háborúra vonatkozott! Az orosz beavatkozást követően viszont a Monarchia már nem is gondolhatott ekkora fölény kialakítására. Kérdés persze, hogy akkor Potiorek miért

ragaszkodott mégis makacsul a támadó fellépéshez, ha egyszer annak nem voltak meg a feltételei? És hogy Conrad miért nem akadályozta meg ebbéli szándékának megvalósítását? Ezekre a kérdésekre természetesen megvannak a válaszok, és persze Lyon maga is ismeri ezeket a válaszokat. De: Oszkár tudja, de nem mondja...

Egészében mégis azt kell mondanom, hogy az amerikai szerző jó és hasznos könyvet írt. Legfőbb értékét abban látom, hogy gazdag szerb levéltári illetve szakirodalmat használ. Ez még akkor is igaz, ha az általa hivatkozott dokumentumok között túl sokszor szerepelnek a korabeli sajtó – egyébként Lyon által is illusztrált módon – igencsak megbízhatatlan beszámolóit. Az osztrák–magyar csapatok által elkövetett kegyetlenkedések bizonyítására is R. A. Reiss korabeli publikációin kívül főleg sajtóbeli cikkek szolgálnak. Az előbbi pártatlanságát már a kortársak is kétségbe vonták, az utóbbiak pedig szintén kétséges bizonyító erővel rendelkeznek. Lyon persze nem tagadja, hogy a szerbek is követtek el a hadijogba ütköző cselekedeteket, ám konkrétan ilyet nem említ, csak úgy általánosságban ejt róla szót. Az olvasóban ennél fogva a másik fél disznóságai jóval erősebben rögzülnek, hiszen azok pertraktálása lényegesen élénkebb színekkel történik.

Lyon könyve tele van egészen érdekes epizódokkal a háború történetét illetően. Ezek forrása többnyire a két világháború között megjelent szerb memoárirodalom, illetve az utóbbi évtizedek szintén szerb nyelvű szakirodalma. Az egyik ilyen különleges epizód alaposan megragadhatta a szerző fantáziáját, mivel egész komoly kontrafaktuális eszmefuttatásra inspirálta. Arról a mindmáig teljesen nem tisztázott esetről van szó, amely Lyon szerint 1914. július 28-ról 29-re forduló éjjel történt Zimonymál és amely „a világháború első partraszállási akciója” lett volna – ha nem hiúsítják meg a hősiesen harcoló szerb csendőrök és fináncok. Lyon az osztrák–magyar gőzösök által vonatott bárkákban ülő bakák feladatát a szerb főváros rajtaütésszerű elfoglalásában vélte felfedezni, amely lépéssel szerinte a Monarchia *fait accompli* elé állította volna a többi nagyhatalmat, mivel addig tartotta volna megszállva Belgrádot, míg a szerbek nem teljesítik minden követelésüket a sarajevói merénylet kivizsgálásával és a tettesek megbüntetésével kapcsolatban. Lyon úgy gondolja, hogy ezzel a Monarchia a hamarosan meginduló „béketárgyalásokon” hatalmas előnyre tehetett volna szert, egyébként pedig szinte bizonyos, hogy a világháború ki sem tör, mivel amennyiben Bécs megkapja a kívánt elégtételt, elesett volna a háborúzás oka. A rejtélyes éjszakai akció története, melynek során Lyon szerint a háború első áldozatai is meghaltak, valamint sor került a zimonyi vasúti híd részleges felrobbantására, és egyidejűleg megkezdődött Belgrád barbár ágyúzása is, mindmáig feltáratlan, mivel alig maradt fenn rá vonatkozó hiteles levéltári forrás. Valamennyi azonban létezik, és ennek alapján annyi világos, hogy Lyon elképzelt belgrádi rajtaütése úgy semmiképpen nem történhetett, ahogy ő – természetesen ellenőrizetlen szerb beszámolókat használva – elképzelte. A Monarchia katonai és politikai vezetése egyaránt ellenezte Belgrád rajtaütéssel történő elfoglalását, mivel csak a szerb haderő felett aratott katonai győzelemtől várt tartós eredményt. Lehetetlen, hogy Lyon ne tudná: a brit külügyminiszter, Sir Edward Grey maga ajánlotta a Monarchiának Belgrád ideiglenes birtokba vételét, ám a „Halt in Belgrade” ötlete a fentiek értelmében azonnali elutasításra került a bécsi külügy részéről. Sokkal valószínűbb, hogy a Száván vonatott uszályok utánpótlást szállítottak volna – esetleg a vonatgőzösök aknarakására kaptak parancsot – ám zátonyra futottak. Az a tűzharc, amelynek során az ALKOTMÁNY parancsnoka és kormányosa meghalt, már másnap, az elakadt vízi járművek kiszabadítása érdekében kezdett akció során történt. Hogy nem Belgrád megszállása volt a cél, az bizonyosra vehető. Mindenesetre Lyon kétségtelen érdeme, hogy – ha tévesen is – ráirányította a figyelmet erre az epizódra. Talán a szakemberek érdemesnek találják arra, hogy alaposabb levéltári kutatásokkal tisztázzák, mi is történt a Szerbiának küldött osztrák–magyar hadüzenet éjszakáján a Száva torkolatánál.

Összességében elmondható, hogy minden hibájával együtt James Lyon könyve értékes munka, és csak üdvözölni lehet a megjelentetését.

Pollmann Ferenc